

บทที่ 4

การศึกษาองค์ประกอบของชุมชนวัดขจรศิริและชุมชนมัสยิดอัลเอียะติซอม

การศึกษาวិถีการดำรงชีวิตในการอยู่ร่วมกันของชุมชนวัดขจรศิริและชุมชนมัสยิดอัลเอียะติซอมจำเป็นต้องมีการศึกษาองค์ประกอบของชุมชน โดยทำการรวบรวมและศึกษาข้อมูลพื้นฐานของพื้นที่ ทั้งในด้านประวัติศาสตร์ กายภาพ เศรษฐกิจและสังคม โดยมีรายละเอียด ดังต่อไปนี้

4.1 ข้อมูลด้านประวัติศาสตร์และการตั้งถิ่นฐาน

ในสมัยอยุธยา เมืองปัตตานีตกเป็นเมืองขึ้นของไทยจากการยกทัพไปตีเมืองมลายู ได้มีการกวาดต้อนเชลยศึกของปัตตานีไปยังพระนครศรีอยุธยา ในขณะที่แม่ทัพของหัวเมืองปัตตานีและเชลยศึกที่เป็นทหารได้ถูกควบคุมตัวพร้อมด้วยครอบครัวมากักกันไว้ที่แขวงเมืองนครเขื่อนขันธ์ บริเวณบ้านหัวป่า แขวงสวนหลวง กรุงเทพมหานครในปัจจุบัน ต่อมาได้รับพระราชทานที่ดินพร้อมด้วยวัสดุอุปกรณ์ในการก่อสร้างมัสยิดจากสมเด็จพระยามหาศรีสุริยวงศ์ (สมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์) มัสยิดสร้างแล้วเสร็จเมื่อประมาณปี พ.ศ.2332 ต้นยุครัตนโกสินทร์ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช โดยได้รับพระราชทานนามของมัสยิดครั้งแรกว่า “สุเหร่าใหญ่” หรือเรียกว่าสุเหร่าใหญ่ปากคลองเคล็ด ซึ่งเป็นมัสยิดแห่งแรกในเขตนี้

ในปี พ.ศ.2392 ต้นยุครัตนโกสินทร์ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว วัดขจรศิริ หรือวัดขอม ถูกสร้างขึ้นโดยชาวเขมรที่ถูกให้อพยพพื้นที่ที่อยู่อาศัยเป็นผู้สร้าง ประชาชนจึงเรียกวัดแห่งนี้ว่า "วัดขอม" ต่อมาในปี พ.ศ.2483 ได้เปลี่ยนชื่อเป็นวัดขจรศิริที่ใช้ในปัจจุบัน

ในปี พ.ศ.2420 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพระยาสุรวงศ์ไวยวัฒน์ดำเนินการขุดคลองประเวศบุรีรมย์ต่อจากคลองพระโขนงไปเชื่อมกับคลองด่านออกสู่น้ำบางปะกง จังหวัดฉะเชิงเทรา เพื่อการขุดเชื่อมคลองประเวศบุรีรมย์ครั้งนั้นจึงมีการขุดปลายคลองพระโขนงใหม่ขึ้นเหนือคลองพระโขนงเก่าซึ่งเป็นคลองธรรมชาติที่มีลักษณะคดเคี้ยว ราษฎรที่ช่วยเสียค่าขุดคลองนอกเหนือจากเงินทุนจากกระทรวงพระคลังมหาสมบัติได้รับผลประโยชน์จากการจับจองที่ดินสองฝั่งคลองเป็นค่าตอบแทน จึงเกิดการตั้งถิ่นฐานของชาวไทยมุสลิมที่ขยับขยายพื้นที่จากบริเวณสุเหร่าใหญ่ปากคลองเคล็ดและชาวไทยพุทธที่ตั้งถิ่นฐานอยู่เดิมบริเวณนั้น

ในปี 2522 สंपุระของมัสยิดสุเหร่าใหญ่ปากคลองเคล็ดมีมากขึ้น มัสยิดมีสภาพชำรุดทรุดโทรมจนไม่สามารถซ่อมแซมให้อยู่ในสภาพดีได้ดั้งเดิม และการขยายตัวของชุมชนเมืองในเขตกรุงเทพมหานครเป็นไปอย่างรวดเร็ว คณะกรรมการบริหารมัสยิดในสมัยนั้นโดยการนำของอิมามประชุมปรึกษาหารือกันมีมติเป็นเอกฉันท์ให้ทำการก่อสร้างอาคารมัสยิดหลังใหม่แทนหลังเก่าที่ชำรุดทรุดโทรมด้วยงบประมาณที่ได้จากผู้มีจิต

ศรัทธา จึงได้มีคณะสัปบุรุษของสุเหร่าใหญ่หัวป่าในหลายชุมชนแยกตัวเองออกไปจัดตั้งมัสยิดขึ้นใหม่ 5 มัสยิด คือมัสยิดอัลเอี้ยะติซอม (สุเหร่าใหม่หัวป่า) มัสยิดอันวาริชชุมชนนะห์ (คลองเคล็ด) มัสยิดเราะห์มาตุ์ลอิสลาม (สวนหลวง ร.9) มัสยิดดารุ้ลอะมีน (ศรีนครินทร์) มัสยิดริยาตุศอลีฮีน (หมู่บ้านมิตรภาพ) ส่วนสุเหร่าใหญ่ปากคลองเคล็ดคือที่ตั้งของมัสยิดอัลกุบรอในปัจจุบัน

มัสยิดอัลเอี้ยะติซอม เดิมเรียกว่า "สุเหร่าใหม่หัวป่า" โดยบรรพบุรุษของอิสลามิกชนที่อพยพมาจากภาคใต้ จังหวัดปัตตานีเป็นส่วนใหญ่ดังที่ได้กล่าวข้างต้น การตั้งถิ่นฐานของชุมชนอัลเอี้ยะติซอมปัจจุบันอยู่ระหว่างที่ตั้งของมัสยิดอัลเอี้ยะติซอมกับวัดขจรศิริ ติดกับชุมชนยาใจชุมชนของชาวไทยพุทธที่ตั้งถิ่นฐานบริเวณรอบวัด ต่อมาการขยายครอบครัวจนทำให้ที่ดินสำหรับทำมาหากินคับแคบไม่พอกับการครองชีพ ชุมชนอัลเอี้ยะติซอมจึงจำเป็นต้องขยายพื้นที่พักอาศัยขึ้นมาใหม่คือชุมชนหัวป่า ปัจจุบันนับได้ว่าพื้นที่นี้เป็นย่านที่อยู่อาศัยของชาวไทยพุทธและไทยมุสลิมที่อยู่ร่วมกัน พื้นที่ของชุมชนตั้งอยู่บริเวณวัดขจรศิริและมัสยิดอัลเอี้ยะติซอมในแขวงสวนหลวง เขตสวนหลวง กรุงเทพมหานคร

จากการศึกษาข้อมูลด้านประวัติศาสตร์และการตั้งถิ่นฐานของชุมชนวัดขจรศิริและชุมชนมัสยิดอัลเอี้ยะติซอม สามารถสรุปรูปแบบการตั้งถิ่นฐาน โดยการแบ่งวิวัฒนาการของการตั้งถิ่นฐานเป็น 5 ช่วงเวลา ซึ่งแบ่งช่วงเวลาจากเหตุการณ์การเปลี่ยนแปลงสำคัญที่เกิดขึ้นในพื้นที่ศึกษาและพื้นที่ที่เกี่ยวข้อง ได้แก่

4.1.1 ช่วงที่ 1 ช่วงปี พ.ศ.2330-2390 การสร้างสุเหร่าใหญ่ปากคลองเคล็ด และการตั้งถิ่นฐานของชุมชนบริเวณสุเหร่าใหญ่ปากคลองเคล็ด

เขตลี้กปัตตานีที่เป็นทหารและครอบครัวได้รับพระราชทานที่ดินในการก่อสร้างสุเหร่าใหญ่ปากคลองเคล็ด (พื้นที่มัสยิดอัลกุบรอ ในปัจจุบัน) ซึ่งเป็นมัสยิดแห่งแรกในเขตนี้ ในขณะที่เดียวกันนั้น ได้มีการตั้งถิ่นฐานของชุมชนชาวมุสลิมใกล้กับสุเหร่าใหญ่ปากคลองเคล็ดขึ้น สรุปรูปแบบการตั้งถิ่นฐานที่สำคัญในช่วงที่ 1 คือ

- 1) มีการกระจุกตัวของชุมชนมุสลิมบริเวณมัสยิดสุเหร่าใหญ่ปากคลองเคล็ด โดยเฉพาะชาวมุสลิมที่ถูกกวาดต้อนมาจากเมืองปัตตานี
- 2) มีการกระจุกตัวของชุมชนริมคลองพระโขนง อาศัยในเรือนแพ โดยเฉพาะชาวไทยพุทธที่ยังคงใช้ชีวิตตามธรรมชาติ

4.1.2 ช่วงที่ 2 ช่วงปี พ.ศ.2390-2450 การสร้างวัดขจรศิริ และการตั้งถิ่นฐานของชุมชนวัดขอม (วัดขจรศิริ)

วัดขจรศิริถูกสร้างขึ้นโดยชาวเขมรที่ถูกให้อพยพพื้นที่พักอาศัย หลังจากก่อสร้างวัดแล้วเสร็จได้อนุญาตให้ชาวไทยและชาวเขมรสามารถสร้างที่พักอาศัยบนผืนที่ดินของวัด สรุปรูปแบบการตั้งถิ่นฐานที่สำคัญในช่วงที่ 2 คือ

- 1) เริ่มมีการกระจุกตัวของ การตั้งถิ่นฐานบริเวณวัดขจรศิริ และมีการขยายตัวของชุมชนอย่างต่อเนื่อง
- 2) การใช้ที่ดินส่วนใหญ่ยังคงปล่อยเป็นเรือกสวนตามธรรมชาติ

4.1.3 ช่วงที่ 3 ช่วงปี พ.ศ.2450-2510 การขยายตัวของชุมชนเมืองในเขตกรุงเทพมหานคร และการขยายการตั้งถิ่นฐานของชาวไทยมุสลิมบริเวณสองฝั่งคลองพระโขนง

ช่วงนี้มีการตั้งถิ่นฐานของชุมชนที่ขยายตัวจากชุมชนริมน้ำเป็นการตั้งถิ่นฐานบนบกที่อาศัยการสัญจรทางถนนเป็นหลัก เนื่องจากเกิดการพัฒนาด้านถนน โดยเฉพาะภายหลังที่มีการตัดถนนอ่อนนุชและถนนสายต่างๆ แรงกระตุ้นดังกล่าวส่งผลให้พื้นที่เนื้อเมืองขยายตัวอย่างรวดเร็ว โดยไม่ได้เกิดจากชุมชนเดิมที่เกิดขึ้นก่อนแต่อย่างใด ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งในแง่อาคารบ้านเรือน สภาพแวดล้อม และประชากรที่เพิ่มขึ้นหรือย้ายเข้ามาอยู่ใหม่กับของเดิม โดยอาศัยระยะเวลาในการปรับตัวทั้งในทางสังคมและทางกายภาพจนเกิดภาพการดำรงวิถีชีวิตอยู่ร่วมกัน สรุปรูปแบบการตั้งถิ่นฐานที่สำคัญในช่วงที่ 3 คือ

- 1) มีการตั้งถิ่นฐานบนบกชัดเจน ชุมชนเกิดขึ้นในขณะที่เริ่มมีการตั้งหลักแหล่งของชาวไทยมุสลิม โดยชุมชนที่เกิดขึ้นนี้ยังไม่มีแบ่งแยกเป็นชุมชนวัฒนธรรมที่ชัดเจนนัก
- 2) การใช้ที่ดินส่วนใหญ่เพื่อการพักอาศัย ศาสนสถาน และพื้นที่เพาะปลูกเกษตรกรรมกรรมสิทธิ์ที่ดินได้เปลี่ยนแปลงจากที่ดินผืนใหญ่เจ้าของน้อยรายเป็นลักษณะการซื้อเช่าแบ่งเป็นแปลงเล็กๆ ทำให้เกิดความหลากหลายในการจัดการการใช้พื้นที่โดยอาศัยความได้เปรียบทางทำเลที่ตั้ง และความสามารถในการเชื่อมโยงกับระบบการสัญจร จึงเกิดตลาดชุมชนอย่างถาวรกว่าในอดีต นอกจากนี้ การใช้ที่ดินเพื่อเป็นสถานศึกษา ก็เป็นอีกลักษณะหนึ่งที่เกิดขึ้นในช่วงเวลานี้ การใช้สอยทั้งสองแบบดังกล่าวทำให้ต้องมีการก่อสร้างอาคารขนาดใหญ่

4.1.4 ช่วงที่ 4 ช่วงปี พ.ศ.2510-2530 การสร้างมัสยิดอัลเอียะติซอม และการตั้งถิ่นฐานของชุมชนมัสยิดอัลเอียะติซอม

ชุมชนชาวไทยมุสลิมบริเวณบ้านหัวป่าได้ขยายตัวเพิ่มมากขึ้น ทำให้สปีปบุรุษของมัสยิดสุเหร่าใหญ่ปากคลองเคล็ดมีมากขึ้น มัสยิดมีสภาพชำรุดทรุดโทรมจนไม่สามารถซ่อมแซมให้อยู่ในสภาพดีได้ดังเดิม รวมทั้งการขยายตัวของชุมชนเมืองในเขตกรุงเทพมหานครเป็นไปอย่างรวดเร็ว จึงได้มีคณะสปีปบุรุษของสุเหร่าใหญ่หัวป่าในหลายชุมชนแยกตัวเองออกไปจัดตั้งมัสยิดขึ้นใหม่ 5 มัสยิดหนึ่งในนั้นคือ สุเหร่าใหม่หัวป่า (หรือมัสยิดอัลเอียะติซอมในปัจจุบัน) เกิดการตั้งถิ่นฐานของชุมชนมัสยิดอัลเอียะติซอม ติดกับชุมชนชาวไทยพุทธที่ตั้งถิ่นฐานบริเวณรอบวัด สรุปรูปแบบการตั้งถิ่นฐานที่สำคัญในช่วงที่ 4 คือ

- 1) ชุมชนมีการรวมกลุ่มวัฒนธรรมอย่างชัดเจน โดยมีคติในการใช้ศาสนสถานเป็นศูนย์กลางของแต่ละชุมชน การกระจุกตัวของชุมชนยังคงยังคงอยู่ริมคลองพระโขนง รายล้อมศาสนสถาน และขยายตัวไปยังถนนสายหลักคือ ถนนสุขุมวิท 77 (อ่อนนุช)
- 2) กรรมสิทธิ์ที่ดินแต่ละแปลงเป็นแปลงขนาดย่อย การใช้ที่ดินส่วนใหญ่เพื่อการพักอาศัยศาสนสถาน และสถานศึกษาขนาดกลาง

4.1.5 ช่วงที่ 5 ช่วงปี พ.ศ.2530-ปัจจุบัน การขยายตัวของชุมชนเต็มพื้นที่

ชุมชนวัดขจรศิริและชุมชนมัสยิดอัลเอียะติซอมมีการขยายครอบครัวจนทำให้ที่ดินสำหรับทำมาหากินคับแคบไม่พอกับการครองชีพ จึงจำเป็นต้องขยายพื้นที่พักอาศัยขึ้นมาใหม่บริเวณด้านทิศเหนือของพื้นที่ ปราบกฎการณที่สำคัญคือการแบ่งที่ดินออกเป็นแปลงขนาดเล็กเพื่อขาย เช่า และบริจาค ทำให้เกิดการโอนกรรมสิทธิ์ไปอย่างกว้างขวาง ปัจจัยที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือกรรมสิทธิ์ที่ดินที่ได้รับการตกทอดมาจากบรรพบุรุษ มีผลทำให้เกิดการใช้ประโยชน์ที่ดินในรูปแบบที่แตกต่างไปจากอดีต ได้แก่ เพื่อการค้า พาณิชยกรรม ซึ่งเป็นการเชื่อมโยงกับเมืองสมัยใหม่ภายใต้รูปลักษณะอาคารเดิม สรุปรูปแบบการตั้งถิ่นฐานที่สำคัญในช่วงที่ 5 คือ

- 1) ชุมชนมีการเติบโตกระจายเต็มพื้นที่ มีการหล่อหลอมปรับตัวทั้งจากชุมชนเดิมและชุมชนใหม่ที่เกิดขึ้น ลักษณะอาคารที่อยู่อาศัยในส่วนริมคลองพระโขนงไม่มีการเปลี่ยนแปลงมากนัก นอกจากนั้นในบริเวณของชุมชนที่ขยายตัวมีการก่อสร้างอาคารครึ่งอิฐครึ่งไม้ และอาคารก่ออิฐฉาบปูนเป็นจำนวนมาก
- 2) ในปัจจุบันชุมชนด้านที่ติดกับถนนสุขุมวิท 77 อันเป็นถนนสายการค้ามีการแปรเปลี่ยนเจ้าของไม่ใช่เป็นของชาวชุมชนดั้งเดิมอีกต่อไป ส่วนชุมชนด้านในจรดคลองพระโขนงและด้านทิศเหนือของคลองพระโขนงยังคงลักษณะความเป็นชุมชนได้อย่างเหนียวแน่น อันประกอบไปด้วย

บ้านพักอาศัยหนาแน่นของกลุ่มชาวไทยพุทธและชาวไทยมุสลิม วัดจักรศิริ มัสยิดอัลเอียะติซอม ที่ทำการชุมชน ตลาดเอี่ยมสมบัติ โรงเรียนสายสามัญในสังกัดกรุงเทพมหานคร โรงเรียนเอกชนสอนศาสนาและตาดีกา

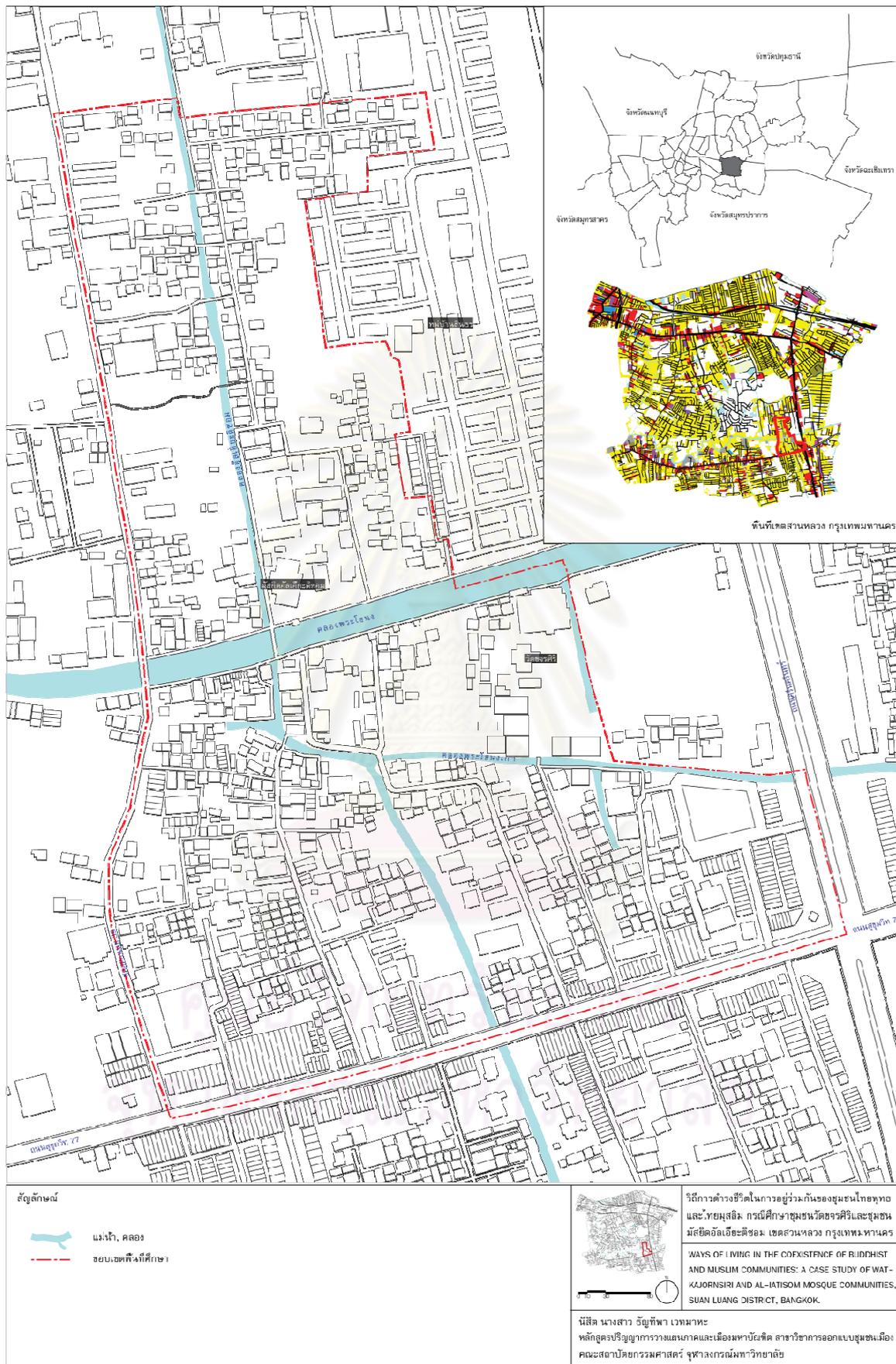
4.2 องค์ประกอบทางกายภาพ

4.2.1 ที่ตั้งและความสัมพันธ์กับพื้นที่โดยรอบ

ชุมชนวัดจักรศิริและชุมชนมัสยิดอัลเอียะติซอม ตั้งอยู่ในแขวงสวนหลวง เขตสวนหลวง กรุงเทพมหานคร เป็นย่านที่อยู่อาศัยของชาวไทยพุทธและชาวไทยมุสลิมที่อยู่ร่วมกัน พื้นที่ของชุมชนตั้งอยู่บริเวณวัดจักรศิริและมัสยิดอัลเอียะติซอม โดยชุมชนดังกล่าวตั้งอยู่ริมคลองพระโขนง มีอาณาเขต ดังนี้ (แผนที่ 4.1)

ทิศเหนือ	ติดกับพื้นที่ย่านโกดังสินค้าและโรงงาน
ทิศตะวันออก	ติดกับถนนศรีนครินทร์ และหมู่บ้านสินธร
ทิศใต้	ติดกับถนนสุขุมวิท 77 (อ่อนนุช)
ทิศตะวันตก	ติดกับซอยอ่อนนุช 39

พื้นที่โดยรอบของชุมชนส่วนใหญ่เป็นย่านที่อยู่อาศัยและพาณิชยกรรม ซึ่งล้วนแต่มีความสัมพันธ์กับศาสนสถานคือวัดจักรศิริและมัสยิดอัลเอียะติซอมสำหรับศาสนิกชนของทั้งสองศาสนา กล่าวคือส่วนใหญ่ประชาชนในพื้นที่ใกล้เคียงนิยมมาจับจ่ายซื้อสินค้าที่ตลาดเอี่ยมสมบัติชาวไทยพุทธนิยมทำบุญและประกอบพิธีทางศาสนาที่วัดจักรศิริ ชาวไทยมุสลิมทั้งที่อยู่ในย่านอ่อนนุช-หัวป่าหรือสัญจรผ่าน เข้ามาประกอบพิธีทางศาสนาในมัสยิดอัลเอียะติซอมในพื้นที่ศึกษา ในขณะที่เด็กนักเรียนชาวไทยมุสลิมที่เรียนในโรงเรียนสุเหร่าใหม่ซึ่งเป็นสถานศึกษาในสังกัดกรุงเทพมหานครยังได้เข้าศึกษาเพิ่มเติมด้านศาสนาอิสลามในโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาที่ตั้งอยู่ในชุมชนอีกด้วย

แผนที่ 4.1 พื้นที่ศึกษา

4.2.2 ระบบการสัญจรและการเข้าถึง

จากการสำรวจพบว่า ระบบการสัญจรในเขตสวนหลวงแบ่งออกเป็นระบบการสัญจรทางบก ระบบการสัญจรทางน้ำ และการสัญจรทางเท้า โดยทุกระบบในชุมชนวัดขจรศิริและชุมชนมัธยมวัดอภัยภูธรมีความเชื่อมต่อกัน (แผนที่ 4.2)

ระบบการสัญจรทางบก ได้แก่ รถประจำทาง รถรับจ้าง รถจักรยานยนต์รับจ้าง และรถยนต์ส่วนตัว ระบบถนนในพื้นที่จะมีลักษณะเป็นซอยเล็กๆ ตรงไปสู่ริมคลองพระโขนง เนื่องจากอดีตใช้ระบบการสัญจรทางน้ำเป็นระบบการสัญจรหลัก

ถนนสายหลักซึ่งเป็นถนนที่เชื่อมต่อระหว่างพื้นที่ศึกษากับพื้นที่ใกล้เคียง คือ ถนนศรีนครินทร์ ติดกับพื้นที่ศึกษาบริเวณตลาดเอี่ยมสมบัติ เชื่อมต่อไปยังแขวงบางจาก เขตพระโขนง และมุ่งไปยังถนนพัฒนาการ ถนนสายรองซึ่งเป็นถนนที่เชื่อมกับถนนสายหลัก คือ ถนนสุขุมวิท 77 (อ่อนนุช) เป็นถนนสายที่เชื่อมไปยังเขตประเวศ ส่วนถนนสายย่อยซึ่งเป็นถนนที่เชื่อมการเข้าถึงทั่วทั้งพื้นที่ ถนนสายย่อยในพื้นที่คือถนนซอยที่แยกมาจากถนนสุขุมวิท 77 ได้แก่ ซอยอ่อนนุช 39 (ซอยอนามัย) ซอยอ่อนนุช 41 (ซอยสุเหว่าใหม่) ซอยอ่อนนุช 43 (ซอยมัธยมวัดอภัยภูธร) ซอยอ่อนนุช 45 (ซอยวัดขจรศิริ) ซอยอ่อนนุช 47 (ซอยยาใจ) และ ซอยตลาดเอี่ยมสมบัติ

ระบบการสัญจรทางน้ำ ได้แก่ เรือโดยสารประจำทาง (เรือหางยาวโดยสารคลองพระโขนง) และเรือท่องเที่ยว ซึ่งมีการเดินทางผ่านทางท่าเรือมัธยมวัดอภัยภูธรและท่าเรือวัดขจรศิริ โดยส่วนใหญ่ผู้ใช้บริการเป็นคนในชุมชน และคนภายนอกที่ต้องการเดินทางเข้ามายังสถานที่ต่างๆ ของพื้นที่ ได้แก่ วัดขจรศิริ มัธยมวัดอภัยภูธร ตลาดเอี่ยมสมบัติ โรงเรียนสุเหว่าใหม่ และโรงเรียนประสานวิทย์วัฒนา ทั้งนี้ การสัญจรทางน้ำนับว่ามีบทบาทมากในการเดินทางของกลุ่มนักท่องเที่ยวที่นิยมใช้เส้นทางน้ำเป็นหลัก

ส่วนระบบการสัญจรทางเท้าในพื้นที่มีหลายลักษณะ บริเวณถนนสายย่อยต่างๆ เป็นทางเท้าที่มีการใช้งานร่วมกับรถ ส่วนพื้นที่ว่างระหว่างอาคารมักมีลักษณะเป็นตรอกทางเดินที่รถยนต์ไม่สามารถผ่านเข้าออกได้ เป็นทางเดินเข้าสู่บ้านเรือนที่อยู่ในพื้นที่ ทางเดินเท้านี้เชื่อมต่อกับถนนสายย่อย ทำให้สามารถเดินผ่านถึงกันได้ สภาพของทางเดินเท้ามีความสะอาดและเป็นระเบียบ ส่วนบ้านเรือนริมคลองพระโขนงใช้สะพานและทางเดินคอนกรีตเพื่อเป็นเข้าสู่อาคาร

4.2.3 ลักษณะเนื้อเมือง

ลักษณะเนื้อเมือง (urban fabric) ของพื้นที่ศึกษาประกอบด้วยอาคารเดี่ยวและกลุ่มอาคาร เป็นแนวยาวตลอดริมคลองพระโขนง และตรอกซอยที่ตั้งฉากกับคลองพระโขนงและเชื่อมต่อกับถนน สุขุมวิท 77 (แผนที่ 4.3) มีการหันทิศทางอาคารตั้งฉากกับคลอง และพบว่ามีพื้นที่เปิดโล่งบริเวณ อาคารสำคัญต่างๆ เช่น ศาสนสถาน โรงเรียน และตลาด อย่างไรก็ตาม มีพื้นที่เปิดโล่งบางส่วนเป็น พื้นที่ถนน ตรอก ซอยต่างๆ ซึ่งบางแห่งมีการใช้งานหลากหลาย เช่น ทางเดินริมน้ำ ศาลาริมน้ำ พื้นที่ หน้าโรงเรียนมัชลาฮาตุ้ลอิสลาม นอกจากนี้พบว่ามีบางบริเวณเป็นพื้นที่ที่ไม่ได้รับการพัฒนาเป็น พื้นที่ทิ้งร้างว่างเปล่า (แผนที่ 4.4)

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

แผนที่ 4.3 มวลอาคารและพื้นที่ว่างในพื้นที่ศึกษา

4.2.4 การใช้ประโยชน์ที่ดินและอาคาร

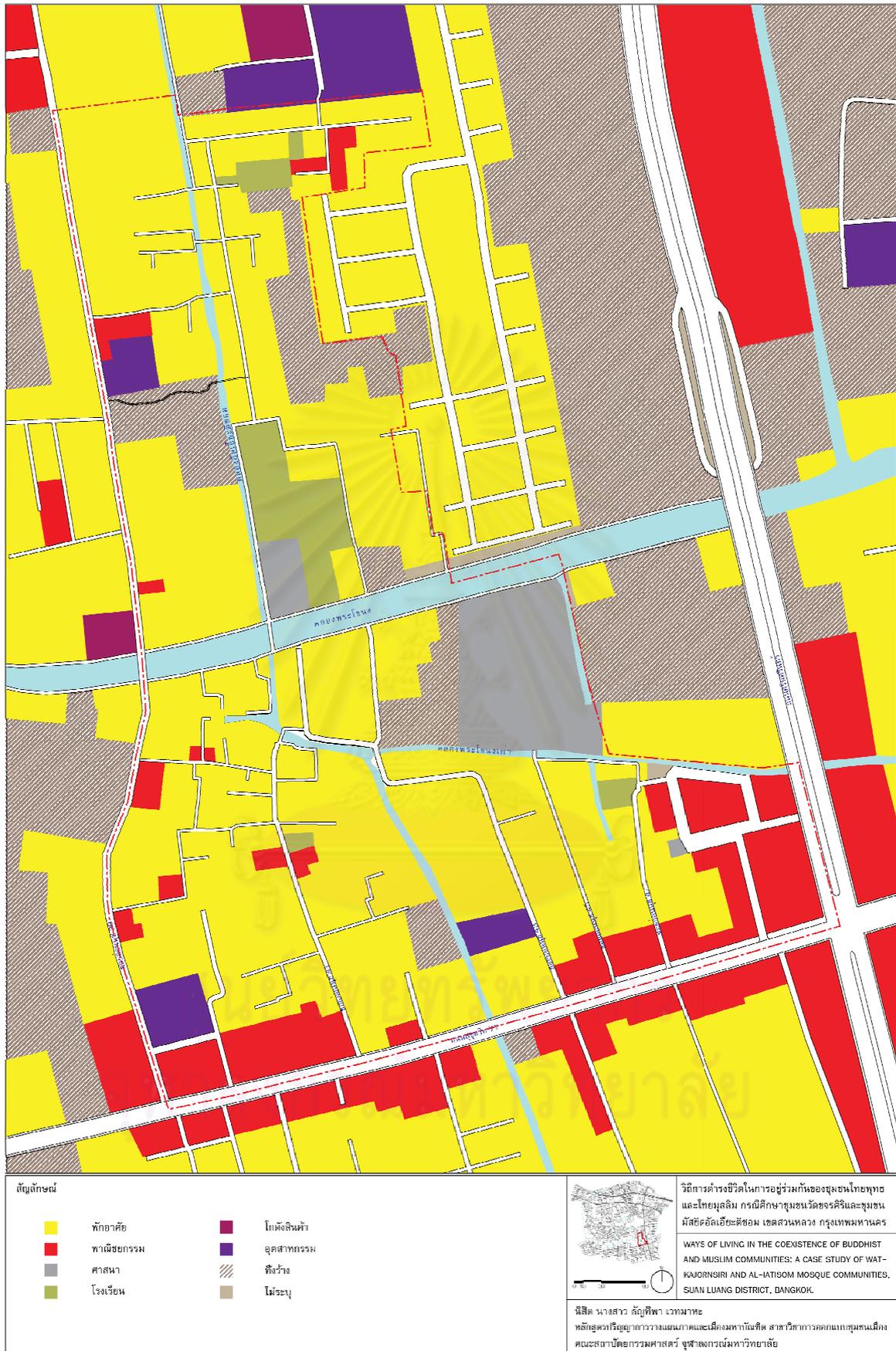
การใช้ประโยชน์ที่ดินตามผังเมืองรวมกำหนดให้เขตสวนหลวงเป็นเขตที่อยู่อาศัย สำหรับการในพื้นที่เป็นพื้นที่โล่งและพื้นที่สาธารณะของชุมชนวัดจักรศิริและชุมชนมัสยิดอัลเอียะติชอม นอกจากนี้พื้นที่ในอาณาเขตของศาสนสถานแล้วยังปรากฏพื้นที่ดังกล่าวน้อย (แผนที่ 4.5)

การใช้อาคารโดยส่วนใหญ่ในพื้นที่ศึกษาเป็นที่อยู่อาศัย รองลงมาเป็นการใช้อาคารแบบผสม (mixed-use) ระหว่างพาณิชยกรรมประเภทร้านค้าและที่อยู่อาศัย ศาสนสถาน และสถานศึกษาทั้งโรงเรียนในสังกัดของรัฐ โรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม และโรงเรียนตาดีกา¹ ตามลำดับ (แผนที่ 4.6)

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ โรงเรียนตาดีกา คือสถานที่ยุวกอเล็ก สอนเฉพาะวิชาทางศาสนาในระดับพื้นฐาน เวลาในการเรียนการสอนโดยเฉลี่ย ประมาณสัปดาห์ละ 6 ชั่วโมง มักจะคำนึงถึงความสะดวก และความเหมาะสม ของแต่ละพื้นที่ สถานที่ ครูผู้สอนเป็นสำคัญ เช่น (1) เวลาเช้าหลังละหมาดซุบฮิประมาณ 6.00 - 7.00 น. (2) เวลาเย็นหลังจากกลับจากโรงเรียนประถม คือ 17.00 - 18.00 น. (3) เวลาค่ำประมาณ 19.00 - 20.30 น. (4) วันหยุดเสาร์อาทิตย์ครึ่งวันหรืออาจจะเต็มวัน มีช่วงการหยุด เช่นวันศุกร์หรือช่วงเดือนรอมฎอน (ถือศีลอด) และวันสำคัญทางศาสนาอิสลาม

แผนที่ 4.5 การใช้ประโยชน์ที่ดินในพื้นที่ศึกษาและบริบท

การใช้อาคารของชุมชนวัดขจรศิริและชุมชนมัสยิดอัลเอียะติซอม ได้แก่ ที่อยู่อาศัย (ภาพ 4.1 และภาพ 4.2) ศาสนสถานคือวัดขจรศิริ (ภาพ 4.3) และมัสยิดอัลเอียะติซอม (ภาพ 4.4) สถานศึกษา พาณิชยกรรมทั้งในลักษณะของตลาดถาวรคืออาคารตลาดเอี่ยมสมบัติ ร้านค้าอาคารพาณิชย์และรถเข็นแผงลอย (ภาพ 4.5 - ภาพ 4.7) ให้บริการแก่คนในชุมชนและในพื้นที่ใกล้เคียง รวมถึงการใช้ อาคารแบบผสมระหว่างพาณิชยกรรมประเภทร้านค้าและที่อยู่อาศัยแทรกอยู่บริเวณชอยให้บริการ แก่คนในชุมชน

4.1	4.2
4.3	4.4

ภาพ 4.1 ที่อยู่อาศัยริมคลองพระโขนง

ภาพ 4.2 ที่อยู่อาศัยบริเวณคลองอัลเอียะติซอม

ภาพ 4.3 วัดขจรศิริ

ภาพ 4.4 มัสยิดอัลเอียะติซอม

4.5 4.6 4.7

ภาพ 4.5 อาคารตลาดเอี่ยมสมบัติ

ภาพ 4.6 ร้านค้าอาคารพาณิชย์บริเวณทางเข้าตลาดฝั่งถนนพระโขนง

ภาพ 4.7 รถเข็นแผงลอยทางเข้าตลาดเอี่ยมสมบัติริมถนนพระโขนง

4.2.5 ระบบสาธารณูปโภคและสาธารณูปการ

ระบบสาธารณูปโภคภายในพื้นที่ศึกษาได้แก่ ระบบไฟฟ้า น้ำประปา และโทรศัพท์ มีครบถ้วนแล้ว ส่วนปัญหาที่พบในพื้นที่ ได้แก่ ปัญหาเรื่องมลภาวะทางน้ำที่เกิดจากการระบายน้ำเสียลงสู่คลองพระโขนงเก่าโดยตรงของบ้านเรือนที่อยู่ริมคลองบริเวณชุมชนวัดขจรศิริ นอกจากนี้ ยังพบว่าเกิดปัญหาน้ำท่วมขัง เนื่องจากบางพื้นที่เป็นที่ต่ำ

สาธารณูปการและบริการสาธารณะในพื้นที่ศึกษาและพื้นที่ใกล้เคียง ได้แก่ ศาสนสถาน บริการสาธารณสุข สถานศึกษา มีบริการครอบคลุมทั้งพื้นที่ ในกรณีการบริการสถานศึกษาในพื้นที่ศึกษามีศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก โรงเรียนที่สอนในระดับชั้นประถมศึกษาและระดับมัธยมศึกษา ได้แก่ โรงเรียนสุเหร่าใหม่ และโรงเรียนประสานวิทย์วัฒนา รวมถึงโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม ได้แก่ โรงเรียนมัชลาฮาตุลอิสลาม และโรงเรียนอัลเอียะติซอม ส่วนการบริการสาธารณสุข พบว่าไม่มีโรงพยาบาลขนาดใหญ่ในเขตสวนหลวง แต่ประชาชนในเขตสามารถไปใช้บริการโรงพยาบาลในเขตอื่นได้โดยสะดวก นอกจากนี้ปัญหาระบบสาธารณูปการที่สำคัญของพื้นที่ศึกษาคือปัญหาการขาดพื้นที่สวนสาธารณะ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

4.2.6 ลักษณะทั่วไปของอาคารในชุมชนวัดขจรศิริและชุมชนมัสยิดอัลเอี้ยะดิซอม

ประเภทของอาคารในชุมชนวัดขจรศิริและชุมชนมัสยิดอัลเอี้ยะดิซอม ส่วนใหญ่เป็นอาคารเดี่ยว มีการเรียงตัวขนานไปกับถนนซอยที่แยกจากถนนสุขุมวิท 77 ไปจนถึงริมน้ำ ยกเว้นอาคารริมน้ำบางหลังวางตัวขนานกับคลองพระโขนง ส่วนอาคารประเภทตึกแถวกระจายตัวอยู่ทั่วพื้นที่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งบริเวณตลาดเอี่ยมสมบัติ (แผนที่ 4.7)

ความสูงอาคารในพื้นที่ พบว่าส่วนใหญ่มีความสูง 1-2 ชั้น รองลงมาสูง 3-5 ชั้น ซึ่งกระจายตัวอยู่ทั่วพื้นที่พบมากบริเวณด้านใต้ของพื้นที่ และอาคารขนาดใหญ่ เช่น โรงเรียน ระดับพื้นอาคารจากการสำรวจพบว่า ส่วนใหญ่มีระดับพื้นชั้นล่างต่ำกว่าและเท่ากับระดับถนนซึ่งอยู่ในระดับที่น้ำท่วมถึง โดยเฉพาะช่วงฤดูฝน มีอาคารบางหลังที่มีการปรับระดับพื้นที่ชั้นล่างให้สูงกว่าระดับถนน รวมทั้งอาคารใหม่ที่สร้างในสมัยหลังกระจายอยู่ทั่วไปในพื้นที่ (แผนที่ 4.7)

ศูนย์วิทยพัทยาการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

แผนที่ 4.7 ประเภทและความสูงอาคารในพื้นที่ศึกษา

4.2.7 องค์ประกอบทางจิตภาพ

ลักษณะทางจิตภาพของพื้นที่อ้างอิงตาม Kevin Lynch¹ ซึ่งกล่าวถึงในทฤษฎีจิตภาพเมือง (The Image of The City) ว่าประกอบไปด้วยองค์ประกอบพื้นฐานทางกายภาพ ประกอบด้วย เส้นทาง เส้นขอบ ย่าน ชุมทาง และภูมิสัญลักษณ์ ทั้งนี้ เมื่อมาพิจารณาพื้นที่ศึกษา พบว่าองค์ประกอบทางจิตภาพของพื้นที่มี ดังนี้ (แผนที่ 4.8)

- เส้นทาง (Path) ทางสัญจรอันเป็นเส้นทางการเคลื่อนที่ใช้สัญจรไปมาของคนในชุมชน คือทางเดินริมคลองพระโขนง รวมถึงถนนสายย่อยต่างๆ ของพื้นที่ศึกษา อันได้แก่ ซอยอ่อนนุช 39 ซอยอ่อนนุช 41 ซอยอ่อนนุช 43 ซอยอ่อนนุช 45 ซอยอ่อนนุช 47 และซอยอ่อนนุช 49 เส้นทางเหล่านี้เป็นส่วนที่มีความสำคัญมากต่อการเดินทางของคนในชุมชน ในขณะที่ผู้คนเคลื่อนไหวผ่านเส้นทาง มีโอกาสเกิดความสัมพันธ์กับองค์ประกอบอื่นๆ ของชุมชนตามเส้นทาง

- เส้นขอบ (Edge) หรือขอบเขต เป็นองค์ประกอบที่มีลักษณะกำหนดขอบเขตของบริเวณที่ไม่ได้ใช้เป็นเส้นทางตามทัศนะของผู้วิจัย เมื่อพิจารณาพื้นที่ศึกษาพบว่า เส้นขอบของชุมชน ได้แก่ ถนนศรีนครินทร์ ถนนสุขุมวิท 77 และคลองพระโขนงซึ่งเป็นแนวกั้นตามธรรมชาติ

- ย่าน (Districts) ความเป็นย่านชุมชนวัฒนธรรมของพื้นที่ศึกษาที่คนรับรู้และจดจำได้ เกิดจากความเป็นศูนย์กลางชุมชนของศาสนสถาน ชุมชนชาวไทยพุทธมีวัดเป็นศูนย์กลางกิจกรรม เช่นเดียวกับชุมชนชาวไทยมุสลิมมีมัสยิดเป็นศูนย์กลางกิจกรรม แต่มีลักษณะเฉพาะร่วมกันคือเป็นย่านชุมชนริมน้ำที่ดำรงวิถีชีวิตอยู่ร่วมกัน

- ชุมทาง (Node) หรือจุดศูนย์รวมคนและกิจกรรม ชุมชนวัดขจรศิริและชุมชนมัสยิดอัลเอียะติซอมมีพื้นที่บริเวณวัดขจรศิริและมัสยิดอัลเอียะติซอมเป็นศูนย์กลางของกิจกรรมทางศาสนา เทศกาลประเพณีที่เกิดขึ้นในบางโอกาสเป็นครั้งคราว บริเวณโรงเรียนมัชลาฮาตุลอิสลามเป็นศูนย์รวมการเรียนการสอนหลักปฏิบัติของศาสนาอิสลาม นอกจากนี้ยังเป็นศูนย์รวมกิจกรรมกีฬาของกลุ่มเด็กและวัยรุ่นที่ใช้พื้นที่หน้าอาคารเรียนเป็นลานกิจกรรมกีฬา บริเวณท่าเรือมัสยิดอัลเอียะติซอมและท่าเรือวัดขจรศิริที่เป็นศูนย์คนในการเปลี่ยนถ่ายการเดินทางจากน้ำและบก รวมถึงในบางโอกาสที่ใช้เป็นสถานที่พักผ่อน พบปะ พูดคุย เสมือนเป็นศาลาริมน้ำสาธารณะ

- ภูมิสัญลักษณ์ (Landmark) จุดสังเกตหรือจุดหมายตาของพื้นที่ที่ผู้คนรับรู้และจดจำพื้นที่ได้ พบว่ามุมมองที่สามารถมองเห็นพื้นที่ได้แต่ไกลและชัดเจนที่สุดคือ อาคารมัสยิดอัลเอียะติซอมที่มีมุมมองจากคลองพระโขนง ส่วนกลุ่มอาคารวัดขจรศิริมองเห็นไม่เด่นชัด เนื่องจากเป็นมีการถอยร่นอาคารสำคัญ เช่น อุโบสถ เข้าหาถนน ส่งผลให้ทัศนียภาพที่มองเห็นจากแม่น้ำเป็นด้านหลังอาคาร

¹ Lynch, *The Image of the City*, 1960: 46.

แผนที่ 4.8 องค์ประกอบทางจินตภาพ

เกือบทั้งหมด อย่างไรก็ตาม พบว่ามุมมองด้านยาวของพื้นที่ที่ขนานไปกับคลองพระโขนงและทางเดินริมคลองอัลเอี้ยะติชอมมีมุมมองที่เปิดกว้าง

4.3 ข้อมูลด้านเศรษฐกิจและสังคม

4.3.1 ชุมชนและประชากร

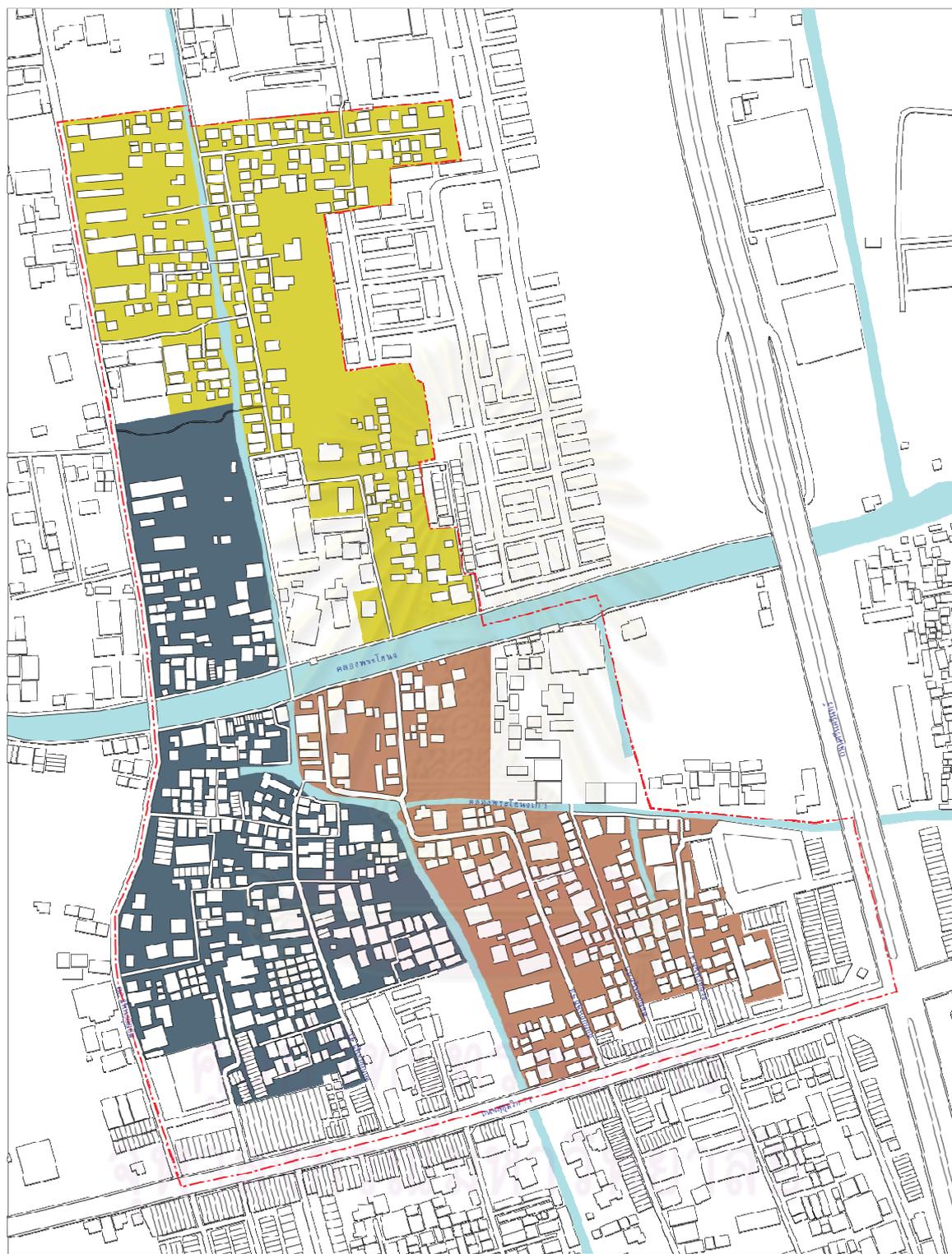
ชุมชนในพื้นที่ศึกษาประกอบด้วยชุมชนพักอาศัยซึ่งได้จดทะเบียนกับสำนักพัฒนาชุมชนกรุงเทพมหานคร ทั้งหมด 3 ชุมชน ได้แก่ ชุมชนยาใจ ชุมชนอัลเอี้ยะติชอม และชุมชนหัวป่า เป็นชุมชนเมืองที่มีลักษณะของผู้อยู่อาศัยที่ทั้งเช่าและเป็นเจ้าของเอง (แผนที่ 4.9)

ชุมชนยาใจ มีเนื้อที่ประมาณ 85 ไร่ ขอบเขตของชุมชนอยู่บริเวณฝั่งตะวันออกของคลองพระโขนงเก่า ครอบคลุมพื้นที่ซอยอ่อนนุช 43 (ซอยสุขเหว่าใหม่) ซอยอ่อนนุช 45 (ซอยวัดขจรศิริ) และซอยอ่อนนุช 47 (ซอยยาใจ)

ชุมชนอัลเอี้ยะติชอม มีเนื้อที่ประมาณ 102 ไร่ ขอบเขตของชุมชนอยู่บริเวณเหนือคลองพระโขนง เลียบกับคลองที่แยกออกจากคลองพระโขนงขนานไปกับซอยอ่อนนุช 39 (ซอยอนามัย)

ชุมชนหัวป่า มีเนื้อที่ประมาณ 94 ไร่ ขอบเขตของชุมชนอยู่บริเวณซอยอ่อนนุช 39 จรดฝั่งตะวันตกของคลองพระโขนงเก่า ครอบคลุมพื้นที่ซอยอ่อนนุช 41 (ซอยอัลเอี้ยะติชอม) รวมไปถึงพื้นที่ริมคลองพระโขนงทั้งสองฝั่งด้านทิศตะวันตกของมัสยิดอัลเอี้ยะติชอม

บ้านพักอาศัยในชุมชนส่วนใหญ่เป็นบ้านเดี่ยวมีพื้นที่บริเวณบ้านเพียงเล็กน้อยเพราะบ้านแต่ละหลังจะอยู่ชิดกัน มีรั้วต่ำกันเขตแนวบ้านชัดเจน เนื่องจากการศึกษานี้เป็นการศึกษาวิถีการดำรงชีวิตของชาวไทยพุทธและไทยมุสลิม ผู้วิจัยจึงสำรวจประเภทอาคารพักอาศัยตามการนับถือศาสนาตามแต่ละครัวเรือน ได้แก่ ครัวเรือนที่นับถือศาสนาพุทธและครัวเรือนที่นับถือศาสนาอิสลาม (แผนที่ 4.10) พบว่า ชุมชนชาวไทยพุทธที่ปรากฏในพื้นที่ศึกษา ได้แก่ ชุมชนยาใจ ส่วนชุมชนชาวไทยมุสลิม ได้แก่ ชุมชนหัวป่า สำหรับชุมชนอัลเอี้ยะติชอมมีการผสมผสานระหว่างที่อยู่อาศัยของชาวไทยพุทธและชาวไทยมุสลิมเนื่องจากการตั้งถิ่นฐานในอดีตและการรวมกลุ่มการประกอบอาชีพ การศึกษาวิถีการดำรงชีวิตของชาวไทยพุทธและไทยมุสลิมนี้ แต่ละชุมชนวัฒนธรรมมีอิทธิพลของการตั้งถิ่นฐานและการดำรงวิถีชีวิตจากศาสนสถานของแต่ละวัฒนธรรม ผู้วิจัยได้แทนภาพชุมชนชาวไทยพุทธคือชุมชนวัดขจรศิริ และชุมชนไทยมุสลิมคือชุมชนมัสยิดอัลเอี้ยะติชอม

สัญลักษณ์

- ชุมชนชาวไทยพุทธ
- ชุมชนนิกายเถรวาท
- ชุมชนทิวา
- พื้นที่ศึกษา

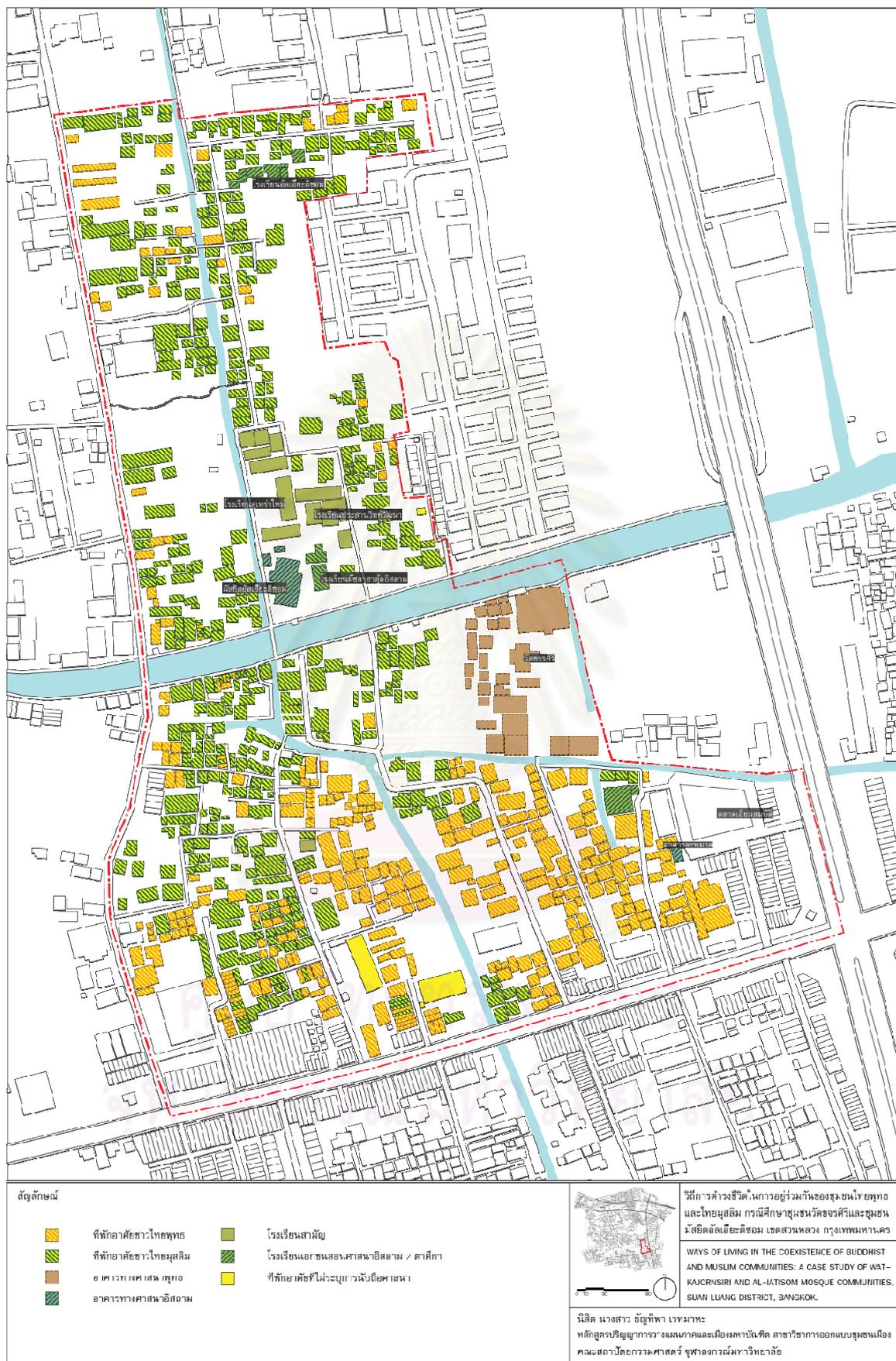

วิถีการดำรงชีวิตในการอยู่ร่วมกันของชุมชนไทยพุทธและไทยมุสลิม กรณีศึกษาชุมชนวัดทองวัดและชุมชนอัลฮัยอ์อัลฮัยอ์อัลฮัยอ์ เขตสวนหลวง กรุงเทพมหานคร

WAYS OF LIVING IN THE COEXISTENCE OF BUDDHIST AND MUSLIM COMMUNITIES: A CASE STUDY OF WAT-KAJORN SIRI AND AL-HATSOM MOSQUE COMMUNITIES, SUAN LUANG DISTRICT, BANGKOK.

นิสิต นางสาว อัญญา เวชภาณุ
 หลักสูตรปริญญาโท การวางแผนภาคและเมือง มหาวิทยาลัยศิลปากร วิทยาเขตวิทยุการบิน
 คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

แผนที่ 4.9 ขอบเขตชุมชนในพื้นที่ศึกษา

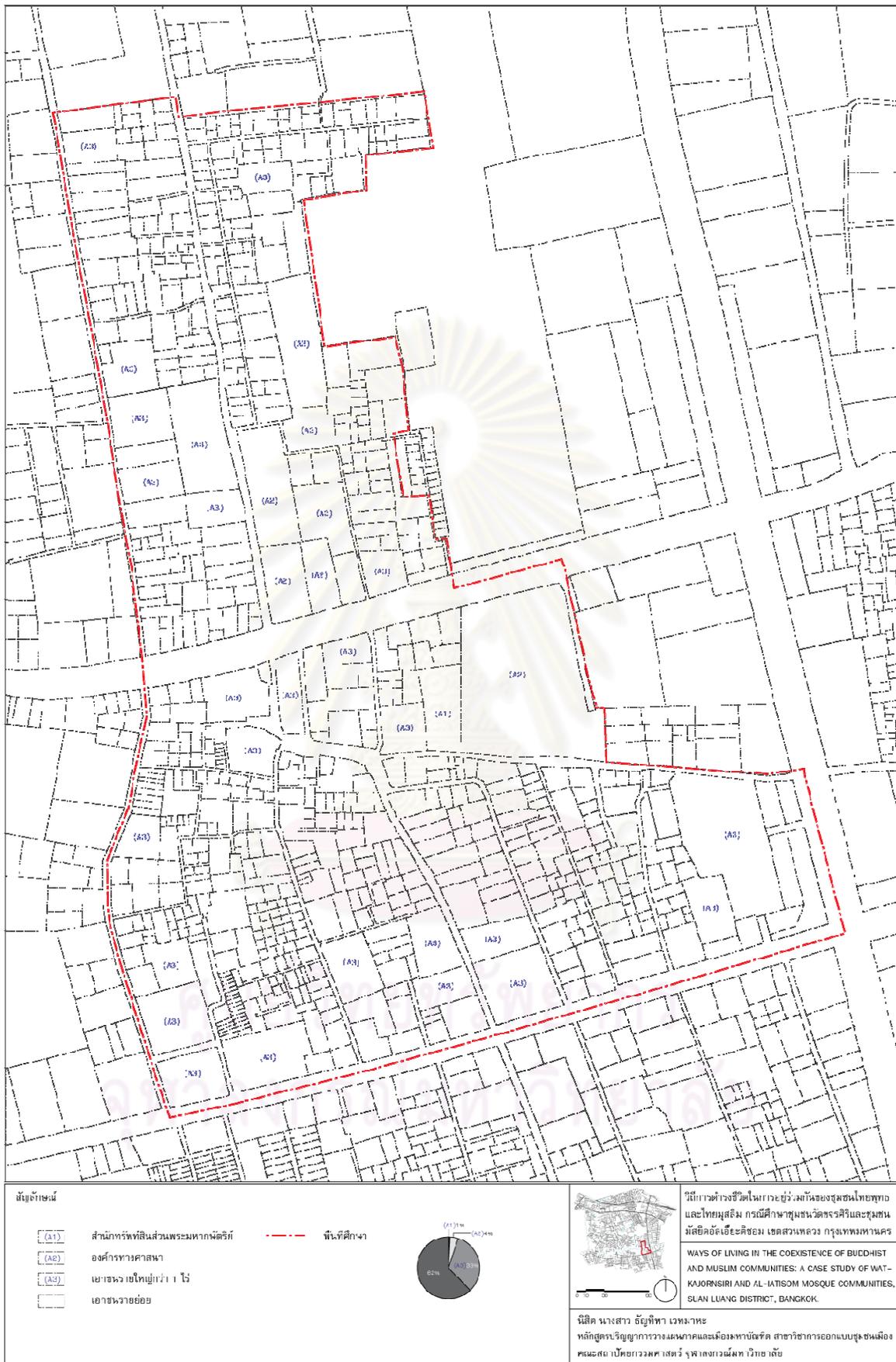
แผนที่ 4.10 การนับถือศาสนาในแต่ละครัวเรือนในพื้นที่ศึกษา

4.3.2 กิจกรรมทางเศรษฐกิจและสังคม

ลักษณะกิจกรรมทางเศรษฐกิจและสังคมภายในพื้นที่ศึกษา มีความสัมพันธ์ในหลายแบบหลายระดับ สืบเนื่องมาจากการรวมกลุ่มของประชากร ได้แก่ กลุ่มองค์กรชุมชน กลุ่มศาสนาและวัฒนธรรม และกลุ่มอาชีพ ซึ่งทั้งหมดไม่ได้แยกจากกันชัดเจน บางกลุ่มอาจมีการซ้อนทับกันอยู่ อย่างไรก็ตามในปัจจุบันมีการรวมกลุ่มชุมชนทั้งหมด 4 ชุมชน ที่จดทะเบียนกับสำนักพัฒนาชุมชน กรุงเทพมหานคร ทั้งนี้ ในพื้นที่ศึกษาพบว่ามีกิจกรรมทางวัฒนธรรมและศาสนา โดยใช้พื้นที่บริเวณลานวัดเพื่อจัดกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับวันสำคัญทางพุทธศาสนา และมีการใช้พื้นที่หน้ามัสยิดเพื่อจัดเทศกาลที่เกี่ยวข้องกับประเพณีและความเชื่อของชาวไทยมุสลิม ได้แก่ กิจกรรมทางสังคมและวัฒนธรรมในช่วงเทศกาลถือศีลอด กิจกรรมในวันอีตต่างๆ ส่วนลักษณะกิจกรรมในกลุ่มอาชีพพบว่า กลุ่มการเพาะเลี้ยงไก่แจ้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในพื้นที่ชุมชนอัลเอียะติซอม เป็นกลุ่มอาชีพที่มีกิจกรรมทางเศรษฐกิจและสังคมของทั้งชาวไทยพุทธและชาวไทยมุสลิม สอดคล้องกับการตั้งถิ่นฐานรวมกลุ่มระกว้างชุมชนสองวัฒนธรรมซึ่งอดีตบรรพบุรุษชาวไทยพุทธและชาวไทยมุสลิมในพื้นที่นี้ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพรับซื้อข้าวเปลือกจากชาวบ้าน จนเปลี่ยนแปลงมาเป็นการเพาะเลี้ยงไก่แจ้ถึงแม้บางครอบครัวเปลี่ยนแปลงมาประกอบอาชีพรับเหมาก่อสร้าง ร้านอาหาร ร้านซักรีด ร้านสะดวกซื้อ เป็นต้น เพื่อปรับให้ทันต่อยุคสมัยและความต้องการของชุมชนที่เปลี่ยนไป และบางครอบครัวยึดอาชีพที่ตนศึกษาเล่าเรียนมา เช่น อาชีพครู อาชีพทนายความ เป็นต้น

4.3.3 การถือครองกรรมสิทธิ์ที่ดินและอาคาร

กรรมสิทธิ์ที่ดินและอาคารภายในพื้นที่ศึกษา แบ่งประเภทเจ้าของกรรมสิทธิ์ได้เป็น 4 กลุ่ม ได้แก่ สำนักทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ องค์กรทางศาสนา เอกชนรายใหญ่กว่า 1 ไร่ และเอกชนรายย่อย (แผนที่ 4.11) กรรมสิทธิ์ที่ดินของพื้นที่ศึกษาส่วนใหญ่เป็นเอกชนรายย่อย แบ่งเขตตามแปลงที่ดินตั้งแต่ดั้งเดิม เมื่อเปรียบเทียบสัดส่วนพบว่า ที่ดินส่วนใหญ่ถึง 62% ในพื้นที่ศึกษาเป็นของเอกชนรายย่อย รองลงมา 33% เป็นของเอกชนรายใหญ่ ที่เหลือเป็นขององค์กรทางศาสนาและสำนักทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ ตามลำดับ

แผนที่ 4.11 การถือครองกรรมสิทธิ์ที่ดิน

4.4 ข้อสรุปท้ายบท

ประวัติศาสตร์ความเป็นมาของชุมชนวัดขจรศิริและมัสยิดอัลเอียะติซอมแสดงถึงการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการตั้งถิ่นฐานของชาวไทยพุทธและชาวไทยมุสลิมในพื้นที่มีลักษณะเฉพาะที่เปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัยและการพัฒนาเมือง โดยมีพัฒนาการตั้งแต่ต้นยุครัตนโกสินทร์ซึ่งมีการสร้างวัดขจรศิริ หลังจากรก่อสร้างวัดแล้วเสร็จได้อนุญาตให้มีการสร้างที่พักอาศัยบนผืนที่ดินของวัด เกิดการขยายตัวของชุมชนชาวไทยพุทธอย่างต่อเนื่อง ต่อมาเกิดการขุดคลองพระโขนงใหม่เหนือคลองพระโขนงเก่าซึ่งเป็นคลองธรรมชาติที่มีลักษณะคดเคี้ยวเพื่อเริ่มการขุดคลองประเวศบุรีรมย์ ราษฎรที่ช่วยเหลือค่าขุดคลองได้รับผลประโยชน์โดยการจับจองที่ดินสองฝั่งคลองเป็นค่าตอบแทน จึงเกิดการตั้งถิ่นฐานของชาวไทยมุสลิมที่ขยายขยายพื้นที่จากบริเวณสุเหร่าใหญ่ปากคลองเคล็ดและชาวไทยพุทธที่ตั้งถิ่นฐานอยู่เดิมบริเวณนั้น หลังจากนั้นเกิดการขยายตัวของชุมชนเมืองในเขตกรุงเทพมหานคร การตั้งถิ่นฐานของชุมชนขยายตัวจากชุมชนริมน้ำเป็นการตั้งถิ่นฐานบนบกที่อาศัยการสัญจรทางถนนเป็นหลัก เนื่องจากเกิดการพัฒนาตามแนวถนน โดยเฉพาะภายหลังที่มีการตัดถนนสายต่างๆ ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งในแง่อาคารบ้านเรือนสภาพแวดล้อม และประชากร รวมถึงการปรับตัวทั้งในทางสังคมและทางกายภาพจนเกิดภาพการดำรงวิถีชีวิตอยู่ร่วมกัน เมื่อมีการก่อสร้างมัสยิดอัลเอียะติซอม จึงเกิดการตั้งถิ่นฐานของชุมชนชาวไทยมุสลิมติดกับชุมชนชาวไทยพุทธที่ตั้งถิ่นฐานบริเวณรอบวัด ชุมชนมีการรวมกลุ่มตามกลุ่มวัฒนธรรมอย่างชัดเจน ซึ่งเป็นต้นกำเนิดของลักษณะการตั้งถิ่นฐานโดยแบ่งเป็นชุมชนต่างวัฒนธรรมในเวลาต่อมา โดยมีคติในการใช้ศาสนสถานเป็นศูนย์กลางของแต่ละชุมชน ต่อมามีการขยายพื้นที่พักอาศัยโดยเฉพาะชุมชนชาวไทยมุสลิม ซึ่งปัจจัยที่สำคัญประการหนึ่งคือกรรมสิทธิ์ที่ดินที่ได้รับการตกทอดมาจากบรรพบุรุษ ปრაฏฏการณที่ที่สำคัญคือการแบ่งที่ดินออกเป็นแปลงขนาดเล็กเพื่อขาย เช่า และบริจาค ทำให้เกิดการโอนกรรมสิทธิ์ไปอย่างกว้างขวาง มีผลทำให้เกิดการใช้ประโยชน์ที่ดินในรูปแบบที่แตกต่างไปจากอดีต ได้แก่ เพื่อการค้า พาณิชยกรรม ซึ่งเป็นการเชื่อมโยงกับเมืองสมัยใหม่ภายใต้รูปปลักษณ์อาคารเดิม

ในส่วนขององค์ประกอบทางกายภาพที่สำคัญของชุมชนวัดขจรศิริและชุมชนมัสยิดอัลเอียะติซอมคือตรอก ซอก ซอย อันเป็นเส้นทางที่ผู้คนในพื้นที่ชุมชนรู้จักกันทั่วถึง และบางส่วนใช้เป็นเส้นทางสำหรับเดินลาดเลาะไปยังพื้นที่สำคัญต่างๆ ในพื้นที่ อีกทั้งไปยังพื้นที่ที่อยู่ใกล้เคียง โดยเฉพาะอย่างยิ่งทางเดินริมน้ำมีการเข้าถึงศาสนสถานซึ่งอยู่คู่กับชุมชนวัฒนธรรม มีระบบโครงข่ายการสัญจรที่สมบูรณ์และเชื่อมต่อกับโครงข่ายระดับเมือง ด้านการใช้ประโยชน์ที่ดินในปัจจุบันเป็นที่อยู่อาศัย ทั้งนี้อาคารส่วนใหญ่ในพื้นที่เป็นอาคารเดี่ยวและอาคารประเภทตึกแถว นอกจากนี้บางบริเวณยังมีระดับพื้นอาคารต่ำกว่าถนนส่งผลให้เกิดน้ำท่วมเป็นประจำในฤดูฝน ส่วนในด้านระบบสาธารณูปโภคและระบบสาธารณูปการในพื้นที่มีครบถ้วนสมบูรณ์ยกเว้นปัญหาการขาดพื้นที่สวนสาธารณะ

เศรษฐกิจและสังคมในชุมชนวัดขจรศิริและชุมชนมัธยมอัลเอียะติชอม เกิดจากการรวมกลุ่มของ ประชากร ได้แก่ กลุ่มองค์กรชุมชน กลุ่มวัฒนธรรมและศาสนา รวมถึงกลุ่มอาชีพ ข้อสังเกตของการศึกษา ข้อมูลพื้นฐานด้านเศรษฐกิจและสังคมในพื้นที่ที่ส่งเสริมวิถีการดำรงชีวิตในการอยู่ร่วมกันของชุมชนต่าง วัฒนธรรมคือ มีการรวมกลุ่มทางวัฒนธรรมและศาสนา เพื่อกิจกรรมในวันสำคัญทางศาสนาและเทศกาล ต่างๆ นอกจากนี้มีกิจกรรมทางสังคมที่เกิดขึ้นในกลุ่มอาชีพ พบว่า กลุ่มการเพาะเลี้ยงไก่แจ้ในพื้นที่เป็นการ รวมกลุ่มของประชากรที่มีกิจกรรมทางเศรษฐกิจและสังคมของทั้งชาวไทยพุทธและชาวไทยมุสลิม และจาก ข้อมูลการถือครองกรรมสิทธิ์ที่ดินในพื้นที่ศึกษา พบว่า มีที่ดินบางบริเวณเป็นพื้นที่ที่ร้างไม่ได้รับการพัฒนา ซึ่งมีโอกาสที่จะพัฒนาพื้นที่เพื่อส่งเสริมการดำรงวิถีชีวิตร่วมกันระหว่างชุมชนต่างศาสนาและวัฒนธรรมใน พื้นที่ศึกษาได้

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย